

Wprowadzenie

W grudniu 2021 r. zmarła nestorka polskiej pedagogiki, Profesor Irena Wojnar (1924–2021), reprezentująca pedagogikę kultury, uznawana za wielką humanistkę. Twórczyni polskiej szkoły wychowania przez sztukę, opartej na interdyscyplinarnej teorii o charakterze humanistyczno-społecznym patrzyła na procesy edukacyjne przez pryzmat uwrażliwiania człowieka oraz rozwijania jego osobistej kultury rozumianej jako sposób życia. W jej myśli pedagogicznej znalazły miejsce kategorie pojęciowe ujawniające szczególne znaczenie humanistycznej wrażliwości, podkreślające umiejętność rozróżniania świata rzeczy i świata wartości. Profesor Wojnar wskazując na problemy świadczące o upadku myślenia humanistycznego w kreowaniu wizji świata, zajmowała się jego przyszłością, także w kontekście kultury pokoju jako pedagogicznego imperatywu. Problemy te ujmowała w szerokiej perspektywie humanizmu rozumianego filozoficznie i egzystencjalnie.

Nestorka polskiej pedagogiki w swojej ogromnej spuściźnie pozostawiła wiele znaczących publikacji z zakresu teorii wychowania estetycznego i pedagogiki ogólnej, takich jak: *Estetyka i wychowanie*; *Estetyczna samowiedza człowieka*; *Teoria wychowania estetycznego*; *Sztuka jako podręcznik życia*; *Humanistyczne intencje edukacji*; *Humanistyczne przesłanki niepokoju*. Była autorką kilkuset artykułów w czasopiśmie polskich i zagranicznych. Zainicjowała znaną serię wydawniczą *Sztuka – Kultura – Wychowanie*, w ramach której znalazły się publikacje z zakresu wychowania przez sztukę. Przetłumaczyła na język polski ważne dla nauk pedagogicznych książki. Była redaktorką naukową wielu monografii zbiorowych powstałych w ramach jej działalności w Polskiej Akademii Nauk, w Komitecie Prognoz Polska 2000 i Polska 2000 Plus.

Przez całe swoje życie Uczona była związana przede wszystkim z Uniwersyte-tem Warszawskim. Po II wojnie światowej ukończyła studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego ze stopniem magistra filozofii w dziedzinie pedagogiki. Natomiast stopień doktora w dziedzinie estetyki uzyskała w 1960 r. na Uniwersytecie Paryskim (Sorbona), gdzie przebywała na stypendium Forda.

Po powrocie z Francji kontynuowała pracę na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie przeszła przez wszystkie akademickie szczeble od stanowiska adiunkta, następnie docenta (habilitowała się w 1965 r.), profesora nadzwyczajnego (1976 r.) i profesora zwyczajnego (1985 r.). Profesor Wojnar była najdłuższą pracującą osobą na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, uczestniczyła bowiem w powołaniu Wydziału w roku 1953, a pracę na uniwersytecie rozpoczęła jeszcze wcześniej. Traktowała Uniwersytet jako najbliższe sobie środowisko, jak wielką rodzinę. Mówiła o tym wielokrotnie, także w czasie uroczystości wręczenia jej medalu Uniwersytetu Warszawskiego, ujawniając wówczas bezpośrednio swoje emocje w personifikującym uniwersytet zwrocie inicjalnym: „Mój kochany Uniwersytecie”. Wpisywała się całą sobą w dawne uniwersyteckie idee i w etos środowiska, pracę traktowała nie jako zwykłe zatrudnienie, a jako „sposób życia”, zobowiązujący do pełnej naukowej odpowiedzialności. Przez ponad trzydzieści lat kierowała zespołem Pracowni Teorii Wychowania Estetycznego (aktualnie Zakład Edukacji Estetycznej i Studiów nad Kulturą). W księdze pamiątkowej z uroczystości otwarcia Pracowni w roku 1967 istnieją wpisy takich znakomitości, jak Władysław Tatarkiewicz, Tadeusz Kotarbiński, z którymi utrzymywała kontakt naukowy, czy Bogdan Suchodolski, którego była najbliższą współpracownicą. Uniwersytet, w jakim Irena Wojnar zaczynała pracę zmieniał przez lata swoje oblicze, ale ona niezmiennie trwała na stanowisku, przypominając o humanistycznych powinnościach ludzi nauki, w tym szczególnie pedagogów. W tym duchu wypromowała kilkaset prac magisterskich i ponad trzydzieści rozpraw doktorskich. Uczestniczyła ponadto wielokrotnie w przewodach habilitacyjnych i profesorskich w różnych ośrodkach uniwersyteckich w Polsce. Twórczyni teorii wychowania estetycznego była również związana z zagranicznym ośrodkami akademickimi, w tym przede wszystkim we Włoszech. W latach 1986–1997 prowadziła coroczne wykłady i seminaria na uniwersytecie w Padwie. Wykłady uzyskały wydanie książkowe *Pedagogia e valori umani; 10 lezioni all'Universita degli Studi di Padova* (1990). Jej myśl pedagogiczna była tam niezwykle ceniona, stała się tematem licznych opracowań, w tym także dysertacji doktorskiej.

Profesor Irena Wojnar była bardzo aktywna na arenie międzynarodowej. Utrzymywała ożywione kontakty z różnymi organizacjami i stowarzyszeniami zagranicznymi. Była wieloletnim członkiem władz prestiżowej organizacji międzynarodowej International Society for Education through Art (InSEA), gdzie w latach 1988–1991 pełniła również funkcję wiceprzewodniczącej. Z jej inicjatywy powstał Polski Komitet InSEA (1989). Współpracowała także z UNESCO jako ekspert w zakresie wychowania przez sztukę. Była członkiem Societe Française d'Esthetique. W Polsce zasiadała w Prezydium Polskiej Akademii Nauk, w Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN, w Komitecie Prognoz „Polska 2000 Plus” (ostatnio jako członek honorowy). Była

również członkiem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Polskiego Towarzystwa Estetycznego. W roku 2019 Profesor Irena Wojnar została uhonorowana medalem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w dowód uznania jej szczególnych zasług na rzecz rozwijania nauk pedagogicznych oraz popularyzacji ich osiągnięć. Medal PTP został wręczony Pani Profesor przez Joannę Madalińską-Michalak, Przewodniczącą PTP (w latach 2014–2020) w trakcie X Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego, który odbył się w Warszawie.

Niniejszy numer „Kwartalnika Pedagogicznego”, poświęcony pamięci Profesor Ireny Wojnar, ukazuje się w rocznicę jej śmierci. Artykuły zawarte w tym zeszycie prezentują jej myśl pedagogiczną, wskazują na jej obecność w polskim i międzynarodowym życiu naukowym, zawierają znaczące nawiązania i inspiracje naukowe. Na ten tom składa się osiem ściśle powiązanych ze sobą artykułów.

Ten specjalny numer otwiera tekst Krystyny Milczarek-Pankowskiej pod tytułem: *Alternatywa pedagogiczna w teorii wychowania estetycznego Ireny Wojnar*, który powstał na podstawie badań biograficznych, analizy materiałów źródłowych oraz wspomnień własnych autorki tekstu, związanych z osobą nestorki polskiej pedagogiki. W artykule dokonano analizy źródeł koncepcji wychowania estetycznego Ireny Wojnar i jej głównych założeń. Omówiono ideę estetycznej samowiedzy w kontekście rozumienia świata i troski o jego przyszłość. Szczególną uwagę poświęcono problematyce miejsca sztuki w koncepcji pedagogicznej Wojnar. Sztuka w jej ujęciu była nie tylko narzędziem wychowania czy szerszej edukacji, lecz także wzorem funkcjonowania człowieka w świecie. Irena Wojnar przeciwstawiała się cywilizacji technicyzowanej i konformistycznej, proponując sztukę jako remedium na niepokojące zjawiska współczesności. W artykule zostały również omówione działania zmierzające do aplikacji teorii wychowania estetycznego do praktyki edukacyjnej w postaci wieloletnich kursów dla nauczycieli.

Mirosława Zalewska-Pawlak w artykule zatytułowanym *O teorii wychowania estetycznego Ireny Wojnar. Aspekt historyczny i autobiograficzny* stawia pytanie dotyczące aktualności i uniwersalności myśli twórczyni teorii. W artykule omówiono znaczenie jej dorobku naukowego w zakresie tej teorii w odniesieniu do polskiej, jak i europejskiej pedagogiki. Prezentowane analizy mają charakter analizy historycznej z elementami metody porównawczej. Bazę źródłową do napisania artykułu stanowiły prace Wojnar o wychowaniu estetycznym oraz jej wypowiedzi na ten temat zawarte w opublikowanych wywiadach. W wyniku analizy podkreślono znaczenie publikacji Wojnar dla przełamania jednowymiarowej pedagogiki socjalistycznej oraz dla stworzenia uniwersalnej koncepcji postawy otwartego umysłu przez sztukę, a zwłaszcza koncepcji współczesnego *homo aestheticus*. Zwrócono także uwagę na marginalizację dorobku naukowego Uczonej w naszym kraju, dorobku który osiągnął wysoką ocenę międzynarodową, np. we Włoszech. W artykule podkreślono

trwałe wartości, jak i aktualność nowatorskich koncepcji Ireny Wojnar wynikających z humanistycznej orientacji wychowania.

Adam Fijałkowski w artykule: *Edukacja humanistyczna w myśli Ireny Wojnar – inspiracje i ich interpretacje* poddaje analizie jedne z ostatnich tekstów tej wybitnej polskiej humanistki. Autor podejmuje problematykę humanizmu i edukacji humanistycznej w ujęciu Ireny Wojnar. Swoją uwagę skupia na tych elementach humanistycznego myślenia, które pozostały dla Profesor Wojnar aktualne i ważne zwłaszcza w ostatnim roku życia.

Agnieszka Izabela Piejka w tekście: *Kultura pokoju w myśli pedagogicznej Ireny Wojnar. Główne inspiracje* podejmuje problem rozwijanej przez Uczoną idei kultury pokoju w kontekście postulatów propagowanych przez UNESCO, myśli Bogdana Suchodolskiego, tez pojawiających się w publikacjach Klubu Rzymskiego, czy poglądów Herberta Reada. W artykule ukazano najważniejsze cechy kultury pokoju w rozumieniu autorki *Teorii wychowania estetycznego*, takie jak konieczność powiązania jej z powszechną odpowiedzialnością i myśleniem o przyszłości oraz z rozwijaniem w człowieku empatii, wyobraźni i wrażliwości na wartości. Wdrażanie w życie idei kultury pokoju jest według nestorki pedagogiki polskiej jednym z najważniejszych zobowiązań edukacyjnych na XXI w. Podejmowanie działań w tym prowadzi do przezwycięzania zła i budowania dobra w człowieku i w świecie.

Wiesław Żardecki w artykule pod tytułem: *Od wychowania teatralnego do pedagogiki teatru (w kontekście teorii wychowania estetycznego Ireny Wojnar)* przedstawia koncepcję wychowania teatralnego oraz propozycję syntezy pedagogiki i teatru, odwołując się do założeń teorii wychowania estetycznego Ireny Wojnar. Edukacja teatralna rozumiana jest tu jako uwrażliwianie wyobraźni na wartości obecne w sztuce teatru za pomocą sytuacji edukacyjnych przez nią wytwarzanych. Edukacja ta jest traktowana jako szczególna postać samowychowania, autokreacji osobowości czy samourzeczywistniania. Autor odsłaniając powiązania i zależności między wartościami teatru a edukacją uwzględniającą kontekst kultury współczesnej, określa główny krąg zainteresowań pedagogiki teatru. Pedagogika teatru czyniąc przedmiotem zainteresowań człowieka w aspekcie teatru w jego edukacyjnym kontekście i aktualizowania potencjału osobowego obejmuje właściwy jej obszar refleksji, odmiennych od innych dziedzin studiów i badań teatru oraz zjawisk na niego wpływających i z nim związanych.

Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz w tekście *Irena Wojnar o potencjale edukacyjnym sztuki nowoczesnej. Koncepcja pedagogiczna z lat 60. XX wieku* ukazuje wychowawcze aspekty sztuki nowoczesnej, jakie wyodrębniła Wojnar w swoich pierwszych publikacjach naukowych. W artykule zwrócono uwagę na nowatorstwo myśli pedagogicznej Ireny Wojnar i potencjał wychowawczy koncepcji wychowania przez sztukę, wprowadzonej przez nią do polskiej myśli pedagogicznej w latach 60. XX w.

W artykule omówiono relacje między estetyką i pedagogiką, zwracając uwagę na możliwości wychowawcze nie tylko sztuki „klasycznej”, ale także sztuki współczesnej. Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz pokazuje, że Irena Wojnar pomimo późniejszego ujmowania sztuki całościowo, we wczesnych swoich publikacjach wyodrębniała sztukę współczesną, zwracając uwagę na jej potencjał poznawczy, emocjonalny oraz twórczy. W artykule znajdują się odniesienia do współczesnych dyskusji na temat wychowawczych możliwości sztuki oraz przygotowania nauczycieli do pracy edukacyjnej z wykorzystaniem najnowszych propozycji artystycznych.

Mariusz Samoraj w tekście *Działalność Ireny Wojnar na forum organizacji międzynarodowych InSEA i UNESCO* koncentruje się na wybranych aspektach myśli i dokonaniach pedagogicznych Ireny Wojnar oraz najważniejszych faktach z jej międzynarodowej działalności i badań naukowych. Autor omawia uczestnictwo Ireny Wojnar w projektach badawczych, pełnione przez nią funkcje eksperta, a także działania organizacyjne w zakresie estetyki, pedagogiki ogólnej, dydaktyki szkoły wyższej, teorii wychowania estetycznego, kształtowania kultury pokoju na forum takich organizacji, jak UNESCO, InSEA, czy podczas Międzynarodowych Kongresów Estetyki. Artykuł powstał na podstawie analizy literatury przedmiotu, wspomnień autora z okresu 40 lat współpracy z Ireną Wojnar oraz rozmów z jej współpracownikami.

Justyna Żak-Szwarc w artykule: *Muzeum jako trwanie obecności i jego edukacyjne możliwości* koncentruje się na koncepcji muzeum i zadań pedagogiki muzealnej w teorii Ireny Wojnar oraz pism przez nią wybranych. Celem prezentowanych analiz jest refleksja nad aktualnością dwoistości trwania i zmian w przyjętym przez Irenę Wojnar rozumieniu idei Henri Bergsona w odniesieniu do wybranych problemów edukacji muzealnej. Artykuł pokazuje, że edukacja jest jednym z fundamentalnych zadań, z którymi mierzą się muzea, odkąd udostępniają publiczności swoje zbiory, zaś społeczna rola tych instytucji, ich kulturowe znaczenie i wpływ na rozwój człowieka to kwestie, które zainteresowały nie tylko historyków i filozofów, ale także pedagogów. Ważną rolę w tym zakresie odegrały teksty twórczyni teorii wychowania przez sztukę, a zwłaszcza jej praca *Muzeum czyli trwanie obecności*.

Krystyna Milczarek-Pankowska i Joanna Madalińska-Michalak